

Реставація таких складних творів потребує великого досвіду і відповідального ставлення до роботи реставратора з високою кваліфікаційною категорією. Реставратор без категорії повинен обов'язково працювати під керівництвом більш кваліфікованого працівника.

Література:

1. <https://nml.com.ua/pro-muzej/korotko-pro-muzej/>
2. Косів Роксолана Романівна. Українські хоругви XVII-XVIII ст.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-004-9-68>

ВІЗАНТІЙСЬКО-КИЇВСЬКІ ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

Шевлюга О. А.

*кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри історії і теорії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
м. Київ, Україна*

Вівтарні перегороджі в Київській Русі були успадковані з Візантії, з прийняттям християнства при Київському князі Володимирі наприкінці X ст. З часом вівтарні перегороджі українських храмів трансформуються в низький іконостас під впливом відповідних змін у церквах країн візантійського ареалу. Одна із суттєвих рис у генезі українського іконостаса – тяглість іконографічних взірців, відомих у візантійсько-київському мистецтві. Серед них намісний образ Христа Пантократора на повний зріст, званого в українському мистецтвознавстві як Христос Учитель або Милостивий: с. Вільче XV ст., с. Милик XV ст., с. Старичі XV ст., інші [5, с. 119]. В українських іконостасах такі ікони розміщувались у намісному ряді, наслідуючи візантійські приклади. Певний час побутувала думка про пізню появу в українському мистецтві цього іконографічного типу, але нам вдалось віднайти ряд пам'яток часів Київської Русі з подібною іконографією: київський хрест-енколпійон XII–XIII ст., з Державного історичного музею в Москві, енколпійон близько 1200 р. із Музею історії міста Києва, два срібних кратера першої чверті XII ст. із Новгородської Софії, інші [8, с. 280; 7, с. 88-89; 9, с. 64].

Враховуючи ту майже трагічну ситуацію зі збереженістю іконописних пам'яток часів Київської Русі та пізнішої доби XIII–XIV ст., і критично малу кількість ікон, що дійшли до нашого часу, а ікони з терену Київщини, Чернігівщини, Переяславщини – старих церковно-культурних центрів, до першої половини XVII ст. зовсім втрачені, то наведені домонгольські артефакти є достатньо цінними свідочтвами, що віддзеркалюють палітру художніх образів сакрального мистецтва старокіївської доби.

В колі збережених українських намісних ікон Спаса Пантократора Учителя є декілька, що мають інший нюанс цієї іконографії, а саме, до образу Христа додані дві зменшені півфігури Богородиці та Іоанна Предтечі, змальовані на рівні його голови. Подібні зміни суттєво поглиблюють богословське навантаження образу, перетворюючи його у Триморфон, деїсичну композицію, із нагадуванням про Страшний Суд. Це ікони із с. Старичи XV ст., с. Лісковате кінця XV – початку XVI ст., с. Ременів кінця XV – початку XVI ст., інші [5, с. 159; 6, с. 69]. Особливу увагу викликає ікона Спаса Пантократора Деїсис XV ст. із с. Старичі, оскільки різновид іконографії цього образу не був самотнім у нашому мистецтві. Серед пам'яток часів Київської Русі вдалось відшукати аналогії цьому образу. Мова йде не тільки про зображення Христа на повний зріст, з півфігурами Богородиці й Іоанна Предтечі, але й ще одну суттєву іконографічну деталь. Збереглося два київських хрест-енколпіона з подібним українським іконам зображенням Пантократора Деїсис: це згадані вище хрест-енколпіон XII–XIII ст. з ДІМ та хрест близько 1200 р., із поховання з церкви Богородиці Пирогошої на Подолі. Ці дві вказані пам'ятки іконографічно аналогічні іконі з с. Старичі, де благословляюча рука Спаса відставлена в бік й огорнута гіматієм. Наведені аналогії виглядають не випадковими, вони свідчать про існування подібних зображень, можливо ікон, у храмах Києва та збереження й відтворення їх іконографії в інших художніх центрах української церкви.

Другий ряд іконостаса або вівтарної перегороджи в українських церквах XV–XVI ст. часто мав вигляд суцільної дошки-епістилію (с. Ванівка, с. Мшана, інші), а деїсична композиція цього також ряду ґрунтувалася на візантійсько-київських домонгольських іконографічних традиціях: Пентаморфрон з різними чинами святих. Найрозповсюдженішим варіантом центрального образу цього чина в українських іконостасах був Спас на престолі. Подібний образ у центрі Деїсиса, як добре відомо, поширений у візантійському мистецтві, а серед давньоруських пам'яток наведемо київську стеатитову іконку з Деїсисом і

Борисом та Глібом XII–XIII ст. [3, с. 210]. Необхідно додати, що у центрі візантійських Деїсісів зображується й іконографічний тип Христа Пантократора на повний зріст. Такий варіант Деїсіса можливий і у епістіліях вівтарних перегородж, наприклад, епістілій із монастиря святої Катерини на Синаї [10, іл. 87-124]. Характерно, що збережені твори мистецтва Київської Русі демонструють такий же іконографічний ізвод Деїсіса, який, вірогідно, не був надто рідкісним, а мав достатнє розповсюдження в різних князівствах, наприклад: київська золота діадема з перегородчастою емаллю XII ст., поручі Варлаама Хутинського XII ст., Деїсіс на фасаді Георгіївського собора Юр'єва Польського 30-ті рр. XIII ст. та інші [4, с. 47-50; 9, с. 87; 1, с. 16]. Це дозволяє припускати вірогідність подібних деїсісних різновидів у давньоруських та українських іконостасах. Тривалий час такі пам'ятки не були відомі українській мистецтвознавчій науці, але нещодавно, після тривалої реставрації відкрився цей давній візантійсько-київський варіант деїсісного чина – ікона-епістілій першої третини XVI ст., що походить з Яворівщини Львівська обл. [2, с. 16]. І це не єдина українська ікона, адже у Національному музеї Львова на реставрації перебуває ще один епістілій з деїсісним чином із подібним іконографічним варіантом Христа на повний зріст. Наведені збережені українські намісні ікони Спаса Пантократора та деїсісні чини-ряди переконують в тому, що іконографічні образи, вкорінені в домонгольському мистецтві, підтримувались і зберігались українськими художниками та священством, втілюючись надалі в українських іконостасах XV–XVI ст.

Український іконостас має ще багато елементів, образів та ідей успадкованих ним із мистецтва старокиївської доби, але існують і характерні риси, які виокремлюють його із ряду іконостасів країн візантійського ареалу й свідчать про цілісність і тяглість його розвитку, джерела якого лежать у мистецтві й культурі Київської Русі.

Література:

1. Вагнер Г. Мастера древнерусской скульптуры. М.: Искусство, 1966. 144 с.
2. Гелитович М. Українські ікони XIII – початку XVI століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького: альбом-каталог. Львів: НМЛІ ім. Андрея Шептицького; Київ: Майстер Книг, 2014. 348 с.
3. Жишкович В. Образ Христа та особливості його відображення в українському малярстві XIV – XV століть. Записки Наукового

товариства імені Шевченка / Ред. О. Купчинський. Т. 248: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. Львів, 2004. С. 7–36.

4. Макарова Т. И. Перегородчатые эмали Древней Руси. М.: Наука, 1975. 136 с.

5. Міляєва Л. Українська ікона XI – XVIII століть: [альбом]. К.: [б. в.], 2007. – 528 с. (Духовна спадщина України. Державні зібрання України)

6. Паріарх Дмитрій (Ярема). Іконопис Західної України XII – XV ст. Львів: Друкарські куншти, 2005. 508 с.

7. Пекарская Л. В., Пуцко В. Г. Давньоруські енкалпіони в збірці музею історії м. Києва. Археологія / гол. ред. П. П. Толочко / Академія наук Української РСР / Ін-т Археології. К.: Наукова думка. Вип. 3. С. 84–94.

8. Рыбаков Б. А. Прикладное искусство Киевской Руси IX–XI веков и южнорусских княжеств XII–XIII веков. История русского искусства: в 12 т. / под общ. ред. И. Э. Грабаря. М., 1953. Т. 1. С. 233–297.

9. Рыбаков Б. А. Русское прикладное искусство X–XIII веков [Альбом]. Ленинград: Аврора, 1970. 128 с.

10. Sotiriou G. et M. Icones du mont Sinai / G. et M. Sotiriou. Athenes, 1956. V. 2.